

Dr Dragana Petrović
Institut za uporedno pravo
Beograd

Originalni naučni rad
UDK 341.46

TRI MODELA ZLOČINA MEĐUNARODNOG TERORIZMA

Zbog toga što postoje odgovarajući "previdi" u dešifrovanju unutrašnje prirode terorizma, potrebno je ovde da se naglasi kako on, veoma često (podrazumevajući njegov zločinački element) obuhvata i elemente politike, ratovanja, propagande. Ispitujući njihove spoljašnje manifestacije, terorističke akcije, na neki način i ponekad, podsećaju na ratne zločine: civili se napadaju, zarobljavaju se taoci, ljudi se kidnapuju i preti im se smrću... Međutim, do sada je izostajala politika podrške za definisanje terorističkog akta kao mirovnog ekvivalenta ratnim zločinima. Naravno, da konkretna činjenica baca snažno svetlo na tumačenje i razumevanje pojave koju istražujemo i ovde komentarišemo. U jednom širem smislu, ova činjenica baca svetlo i na prirodu sveta u kome živimo: karakter političkog sistema, nejednaka raspodela moći, različiti uticaji svetskih tehnoloških, ekonomskih, vojnih, političkih i kulturnih sila na položaje određenih država, tj. repertoar promena koji je poslednjih godina kulminirao u žestoke konflikte između nekih nacija...

Ključne reči: međunarodno krivično pravo, međunarodni zločini, raznovrsne forme ispoljavanja zločina terorizma, izrazita obeležja ovih oblika zločina

I. TERORIZAM MEĐUNARODNI ZLOČIN

Razlog što ćemo učiniti "izlet u prošlost" međunarodnog krivičnog prava, preciznije – međunarodnih krivičnih dela, ne nalazi se u tome što smo ljubitelji "muzeja" ove oblasti prava, već što ćemo videti da taj istorijski proces predstavlja pojavu relativno kratkog trajanja, a ipak snažno utiče na sprečavanje međunarodnog kriminaliteta. Tako će "istorijsko nasleđe", uslovljeno i ustanovljeno

neujednačenim kretanjem, protivurečnom i promenljivom političkom situacijom, dati osnovni pečat i konceptu međunarodnih krivičnih dela. Tako će na dnevni red razmatranja i preciziranja međunarodnog terorizma doći i do potrebe detaljnijeg objašnjavanja terorizma kao međunarodnog zločina.

Ali, krenimo redom.

Međunarodno krivično pravo je skup međunarodnih pravila koja propisuju šta su to međunarodna krivična dela i nameću državama obavezu da gone i kažnjavaju za bar neke od njih (materijalno pravo). Ono uređuje i međunarodne postupke za gonjenje i sudjenje licima koja se terete za vršenje tih krivičnih dela (procesno krivično pravo). Naglasimo, prvi ogranak tog skupa pravila (rekli smo, čini materijalno pravo), utvrđuje: koja dela predstavljaju međunarodna krivična dela, subjektivne elemente bića zabranjenih dela, moguće okolnosti pod kojim lica okrivljena za te zločine ipak mogu biti oslobođene krivične odgovornosti, kao i pod kojim uslovima države mogu ili moraju, saglasno međunarodnim pravilima, goniti i izvoditi pred sudove lica okrivljena za te zločine.

Stavljajući prvu grupu pravila (pravila koja utvrđuju međunarodna krivična dela) u centar našeg razmatranja, neophodno je da na početku, kažemo kako se lista (onih dela za koje međunarodno pravo čini krivično odgovornim inspiratore, naredbodavce i izvršioce), po broju ovih dela, njihovoj strukturi, sadržini, nazivima, uz postepena dodavanja i oduzimanja, neprekidno menjala. Krajem XIX veka i još mnogo godina posle toga, bili su kažnjavani samo ratni zločini. Nakon Drugog svetskog rata dolazi do novih kategorija zločina, dok su ratni zločini preformulisani: statuti međunarodnog vojnog tribunala u Hirnbergu (1945) i Međunarodnog vojnog tribunala za Daleki istok (1946), dodali su na listu nova međunarodna krivična dela. Zločini protiv čovečnosti i zločini protiv mira dodati su kao nove vrste kažnjivih dela 1945. godine, a 1948. godine, dodat je i genocid kao posebna podvrsta zločina protiv čovečnosti (ubrzo, nakon toga genocid postaje samostalna vrsta zločina). Lista se, krajem 80-tih godina XX veka, uvećava za još jedan poseban zločin – reč je o mučenju kao per se zločinu. Nedavno je, uz posebne uslove, i međunarodni terorizam proglašen za zločin.¹

Uprkos eksploziji terorizma na globalnom nivou, da ponovimo - terorizam do danas nema preciznu definiciju, čak ni okvirno

¹ Cit. prema: A. Kaseze, op.cit. str. 18 – 19.

prihvatljivu. Neki predstavnici vlasti su skloni da terorizmom nazovu sve nasilne aktivnosti koje sprovode njihovi oponenti, dok antivladini ekstremisti tvrde, upravo suprotno, da su žrtve vladinog terora. Neprecizna priroda ovog termina omogućava da se on može primeniti, odnosno da se njime mogu etiketirati sve akcije koje "izazivaju strah u cilju postizanja različitih ciljeva". U najopštijem smislu se može primeniti i na neke druge slične akte nasilja, kao što su kidnapovanje i otimice aviona, za koje učinioci, inače nisu planirali da prerastu u teror. Politički sociolozi, nažalost, smatraju da jedinstvena, univerzalna definicija, u principu ne može da se postigne, jer je sam proces definisanja deo šire konstelacije ideoloških ili političkih ciljeva. Napori u definisanju podržavaju argument da se perspektive menjaju u zavisnosti gde i kada su teroristi izvršili teroristički akt. Pitanje definisanja terorizma je centralno za razumevanje ovog fenomena, kao i za uspeh mera koje se preduzimaju protiv njega. Za većinu posmatrača, svaki nasilni čin se može upisati u rubriku: terorizam. Drugi, pak, nisu skloni ili nisu voljni da terorizmom nazovu nasilne aktivnosti koje se sprovode u revolucionarnom kontekstu. Konfuzija može nastati i oko naizgled sličnih činova nasilja koje vrši politički motivisan pojedinac, kriminalac ili mentalno neuravnotežena osoba.²

II. RAZNI OBLICI MEDJUNARODNOG ZLOČINA TERORIZMA

Terorizam u savremenom društvu postaje sve dinamičnija pojava razmetljivo pokazujući sva svoja pogubna lica. On zadobija različite oblike, superiorno se izdižući i vešto izmičući prema postavljenom cilju. Cilj oblikuje sebi primerene likove (oblike) terorističkog akta, stvara jedne i neutrališe druge težnje, kao senka prati živote modernog čoveka, grupa građana, određenih država, predstavnika vlasti itd., tako da ponekad ne možemo ni da zamislimo da ovaj svet "funkcioniše" bez postojanja odnosne vrste nasilja. Nažalost, terorizam je postao neizbežna i sve rasprostranjenija pojava, tamna strana sve veća modernizacija i napretka država, njihova velika iracionalnost. "Sile" koje oblikuju njegov svet postaju potpuno neprozirne, misteriozne za većinu od nas. Prirodno svojstvo terorizma je i da se žrtve tretiraju na potpuno bezličan i bezdušan način. To, s

² Ibid.

druge strane, radja osećanje izgubljenosti u lavirintu akcija terorističkih organizacija, potpunoj bespomoćnosti jedinice suočene sa katastrofalnim posledicama koje ovaj proizvodi.

No, mi se nećemo baviti njegovim opisom. Naš pristup karakteriše ovog puta, osoben ugao posmatranja raznih oblika terorizma kao međunarodnog zločina.

Zato je neophodno da na ovom mestu učinimo par uvodnih napomena i time osvetlimo odnosnu problematiku iz sasvim nove perspektive.

Navedeno shvatanje terorizma kao vrste međunarodnog zločina nije slučajno izabrano. Reč je, naime, o sledećem:

Terorizam spada u jednu od tri vrste međunarodnih zločina³ (pored agresije i mučenja per se) koja povezuju u podgrupu međunarodnih zločina pod nazivom - Ostali međunarodni zločini, dva glavna obeležja: prvo, prevladava shvatanje da ona ne spadaju u

³ Međunarodni zločini predstavljaju kršenja međunarodnih pravila koja povlače individualnu krivičnu odgovornost pojedinaca (za razliku od odgovornosti država u čije ime pojedinci mogu da deluju kao njihovi organi). Pri raspravljanju pojedinih kategorija tih zločina, moraju se posebno naglasiti četiri jedinstvene osobine koje međunarodni zločini kumulativno mora da obuhvate:

1. Kršenje međunarodnih običajnih pravila (kao i odredaba ugovora gde takve odredbe postoje);

2. Pravila koja pružaju zaštitu vrednostima koje međunarodna zajednica smatra važnim i koje u skladu sa tim, obavezuju sve države i sve pojedince. Reč je o vrednostima sadržanim u međunarodnim instrumentima od kojih su najvažniji Povelja UN (1945), Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948), Evropska konvencija o ljudskim pravima (1950), ... kao i ugovori koji predviđaju kažnjavanje i represiju pojedinih oblika terorizma.

3. Zatim, postoji univerzalni interes za suzbijanje tih zločina. U skladu sa tim, a uz odgovarajuće uslove, svaka država može u načelu goniti i kažnjavati one na koje se sumnja da su njihovi inspiratori, nalogodavci ili izvršioci.

4. Ako je izvršilac delovao u nekom službenom svojstvu (kao državni zvaničnik), država u čije je ime izvršio zabranjeno delo ne može se pozivati na imunitet od građanske ili krivične jurisdikcije strane države koji, po običajnom pravu, imaju državni zaničnici koji deluju u okviru svojih funkcija (medjutim, u kategoriji visokihi zvaničnika oni uživaju potpuni lični imunitet) prema: Na ovakav način odredjen, pojam međunarodnog zločina obuhvata ratne zločine, zločine protiv čovečnosti, genocid, mučenje (koje se ovde razlikuje od mučenja kao jedne od vrsta ratnih zločina i zločina protiv čovečnosti), agresiju i neke od ekstremnih oblika terorizma (teška dela međunarodnog terorizma koja podržava ili toleriše država. Pojam zločina ovde ne obuhvata pirateriju, ilegalnu trgovinu drogom i apartheid.

Cit. prema: A. Kaseze, op.cit.str. 27 - 29.

Kaseze - str. 27, 28.

kategoriju koja obuhvata najgnusnije zločine: ratni zločini, zločini protiv čovečnosti i genocid (tzv. "core crimes"). Druga, ne manje važna njihova karakteristika, da nisu u nadležnosti nijednog međunarodnog krivičnog tribunala ili suda.⁴

Dakle, zanemarujući ovde razloge koji su uzrokovali takav stav, odnosno razloge zbog kojih su ovi izuzeti iz proširenja međunarodne nadležnosti (a oni su različiti za svaki od ovih vidova ratnih zločina) većine država zastupa gledište da se terorizam, uprkos svim organičenjima koncepta, mora goniti na nacionalnom nivou, individualnom ili zajedničkom prinudnom i sudskom akcijom.⁵

Rekli smo, zanemarujući razloge, zato što smo već više puta govorili o njima.⁶ Ali ovo "scensko prikazivanje uspešne borbe protiv međunarodnog kriminaliteta ima za smisao da prikaže, tj. pokaže da bi se terorizam kriminaliteta gonio na nacionalnom nivou u slučaju potrebe, usaglašenim delovanjem pojedinih država. Naravno, da ovakvo postupanje, praćeno ubedljivom argumentacijom diktira suštinski preokret u tom pogledu. Naglasimo, navedeno mišljenje, iako na prvi pogled izgleda ubedljivo, može se osporiti - kada bi se umesto na nacionalnom nivou, nekom međunarodnom sudskom telu poverio zadatak da odlučuje o ovoj formi međunarodnog zločina (u ovom kontekstu govorimo, delom i o agresiji i mučenju), onda bi ovakvo postupanje ostvarilo pozitivne efekte najmanje u dva pravca: prvo, na pravosudnom nivou, tj. ukoliko bi ovaj zločin bio u nadležnosti nezavisnog međunarodnog tela, u značajnoj meri bi se otklonila mogućnost da ta vrsta zločinačkog ponašanja ostane nekažnjena; drugo, samo na ovaj način bi se u potpunosti realizovao princip nepristrasnosti sudova i osnovnih prava optuženog (više i bolje nego što to može da učini bilo koji nacionalni sud).⁷ Nažalost, važnije od toga je činjenica da neke države još uvek žele da to pitanje rešavaju "same silom", tj. upotrebom vojne sile, dajući primat ovakvom rešenju pred onim koji bi mogla da pruži međunarodna pravda?!

⁴ A. Kaseze, op.cit. str. 126.

⁵ Ibid

⁶ Odlučujući argument je da terorizam nije dovoljno precizno definisan u međukrivičnom pravu, odnosno da je ta definicija nejasna i podložna različitim tumačenjima. Navode se još i sledeći razlozi: unošenje tog zločina bi politizovalo rad Suda; terorizam, ipak nije dovoljno težak zločin da bi bio stavljen u nadležnost Suda; itd.

⁷ Ibid.

Sledeći osnovnu ideju, pažnju koncentrišemo na ono što daje opšti pečat, osobitu i jedinstvenu suštinu raznim "kreacijama" zločina međunarodnog terorizma.

"Zaodenut različitim plaštovima", zločin terorizma se može pojaviti u raznovrsnim formama ispoljavanja. Međutim, svi ovi njegovi pojavnici imaju određene dodirne tačke koje ih kao takve povezuju, koje determinišu njegovu specifičnu unutrašnju prirodu. Ova činjenica nas upućuje na razmatranje tih karakterističnih obeležja, isključivo u označavanju njihove spoljašnje izdiferenciranosti.

Tako se ova vrsta međunarodnog zločina i njegova kompleksna sadržina u svojoj individualnosti ne može drugačije shvatiti ili objasniti osim ukoliko se prethodno ne istakne ili osvetli ono što im je zajednički imenitelj. tj. ono što je osnovno, bitno, što konstituše ovu pojavu.

Osvetljavanje sadržajnih sastojaka terorizma je ujedno i pravi početak objašnjenja, razumevanja raznih oblika terorizma, koje ćemo ovde posebno naznačiti.

U tom smislu, izrazita obeležja terorizma su:

Prva, najvažnija i najznačajnija opšta karakteristika je, po rečima M. Delmas-Marty "depersonalizacija žrtve" (*dépersonnalisation de la victime*).⁸ Žrtva jednog terorističkog akta može biti svako-od deteta do starca. Zapravo, za izvršioca je bez značaja ko je žrtva - da li je mlada ili stara, muškarac ili žena, bogataš ili siromah, ... (podmetanje bombe u pozorištima, avionima, vozovima i sl.) za njega je bitno samo jedno - da žrtva bude ubijena, ranjena, da oseti strah, paniku i nesigurnost, upravo sa ciljem ostvarivanja određene političke, verske, ideološke, ... promene. Terorista napada nasumice. Za njega je žrtva, jednostavno, anonimno i potrošno sredstvo za realizaciju cilja. Obični građani se pred "običnim" kriminalitetom u određenoj meri još i mogu osećati sigurni, uvereni da ipak neće biti žrtve, dok kada je terorizam u pitanju, niko se ne može osećati sigurnim i zaštićenim. Ovde izvršilac ne napada neku žrtvu zbog pripadnosti nekoj nacionalnosti, zbog socijalnog položaja, polne pripadnosti, zbog toga što je mrzi, zbog određenih ljudskih, stručnih, fizičkih i sl. vrednosti.

Drugi, najuočljiviji znak se manifestuje u: da bi se teroristički akt mogao smatrati međunarodnim zločinom, mora biti vezan za oružani sukob, međunarodni ili unutrašnji (tj. vojni sukob između

⁸ Cit. prema: A. Kaseze, op.cit. str. 144.

dve države ili dve naoružane grupe u jednoj državi), da poprimi takve razmere da predje granice jedne države i ugrozi bezbednost druge države, tj. takav teroristički akt mora u to da uvuče državne vlasti i zadobije transnacionalnu dimenziju, ili je, pak, potrebno da ovaj poprimi obeležja ponašanja definisanog kao zločin protiv čovečnosti. Obrazložući ovu neophodnost, posebno se ukazuje na odredbe međunarodnih ugovora iz kojih jasno proizilazi da se u njihovoj primeni izuzima "domaći" terorizam.⁹

Treće, temeljno obeležje terorizma je da predstavlja krivično delo, bez obzira na to da li ga vrše pojedinci koji deluju u ličnom svojstvu (napr. članovi terorističkih grupa), ili se radi o izvršiocima koji deluju u nekom službenom svojstvu, tj. kao de yure ili de facto državni zvaničnici u okviru svojih funkcija. Treba posebno naglasiti da u ovom drugom slučaju, pored individualne krivične odgovornosti, vršenje zločina označene vrste od strane ovih lica može da dovede i do odgovornosti države. Znači, ako je izvršilac delovao u nekom službenom svojstvu, država u čije ime je on delovao, tj. izvršio teroristički akt, može snositi međunarodnu odgovornost zbog kršenja međunarodnih običajnih pravila, kao i odredaba ugovora (gde takve odredbe postoje).¹⁰

Govoreći o žrtvama terorističkog akata, valja istaći da međunarodno pravo pruža odgovarajuću zaštitu žrtvama ove vrste nasilja. U tom smislu, videćemo da se u međunarodnom pravu u pogledu zaštite žrtava pravi razlika - zavisno od toga u koju vrstu zločina spada teroristički akt, tj. da li se radi o ratnom zločinu, zločinu protiv čovečnosti ili zločinu međunarodnog terorizma. Kada je teroristički akt upravljen protiv civila i civilnih objekata, onda je on zabranjen kao ratni zločin; kao zločini protiv čovečnosti, teroristički akti su zabranjeni onda kada su upravljani protiv civila¹¹ : kao

⁹ Vidi, napr. član 3. Konvencije UN o terorističkom bombardovanju od 12. januara 1998. godine. Sličnu odredbu sadrži i član 3. Konvencije o finansiranju terorizma od 20. januara 2000. godine. Cit. prema: A.Kaseze, op.cit. str. 145.

¹⁰ Vid. o tome opširnije: Ibid

¹¹ Ovde se može postaviti pitanje odstupanja odnosno, nesaglasja navedenog stava da sa običajnim pravom. Naime, kao posledica postepenog isčezavanja veze između zločina protiv čovečnosti i oružanog sukoba u međunarodnom običajnom pravu, smanjivalo se, ako ne i potpuno nestalo, insistiranje na civilima kao jedinoj vrsti žrtava tih zločina. Kako se zločini protiv čovečnosti mogu vršiti i u vreme mira, shvatanje da mogu biti učinjeni samo protiv civila više nama smisla. Time dolazimo i do toga da je obim običajnih pravila koja regulišu materiju zločina protiv čovečnosti mnogo širi nego što se to obično misli. Prvo, u pogledu toga ko sve može

kategorija međunarodnog terorističkog akta teroristički akt je zabranjen ako je upravljen protiv bilo kog cilja. Ali zadržimo se malo na svakom od ovih oblika terorizma, kao tematskom delu koji će znatno doprineti razradi terorizma kao međunarodnog zločina, rasvetljavajući nekoliko pitanja koja zaslužuju da se ovde podvuku.

1) Terorizan kao ratni zločin

Kao što je rečeno, teroristički akti upravljeni protiv civila ili civilnih objekata su zabranjeni kao ratni zločini. Zabrana vršenja ove vrste zločina u okolnostima o kojima će biti reči posledica je "druge evolucije". Značajan doprinos ovom procesu na normativnom nivou dali su Četvrta ženevska konvencija (1949), Prvi i Drugi dopunski protokol od 1977 i dr. Dovoljno je spomenuti član 33 (1) koji zabranjuje vršenje terorističkih akata protiv civila koji imaju status "zaštićenih lica", bez obzira da li ih vrše oružane snage zaraćenih strana protiv lica koja se mogu naći na teritoriji zaraćene strane kao internirci, ili na okupiranoj teritoriji, kao i objašnjenje u već pomenutom autoritativnom Komentaru u kome se precizira kako je ova zabrana proizašla iz potrebe da se predupredi uobičajena praksa "pribegavanja zastrašivanju kako bi se terorizalo stanovništvo "u nadi da će se tako odustati od neprijateljskih akata". Istovremeno, ova zabrana vršenja takvih akata obuhvata i civile koji se bore zajedno sa jednom od zaraćenih strana, kao i civile i organizovane grupe koje se bore protiv okupatorskih snaga. (Komentar koji je objavio Međunarodni komitet Crvenog krsta (1958)).¹²

Stvari stoje slično i kada se radi o unutrašnjim oružanim sukobima. Naime, i u ovoj vrsti sukoba zabranjeni su akti terorizma protiv civila ili lica koja su prestala da učestvuju u sukobu, bez obzira na to da li strana u sukobu pribegava terorističkim metodima.¹³ U istom kontekstu, dovoljno je spomenuti i Prvi i Drugi dopunski protokol i jasno izneti stanovište da je zločin terorizma upravljen

da ih vrši (i privatna lica pod uslovom da državne vlasti odobravaju ili opraštaju njihova dela, ali da su ona astavni deo široke ili sistematičke prakse nedozvoljenog ponašanja), a zatim u pogledu žrtava tih zločina. Tako, neke kategorije žrtava tih zločina mogu biti kako civili, tako i borci. I dalje, žrtve tih zločina ne moraju biti državljani neprijateljske zemlje, nego i zemlje čije vlasti naredjuju, odobravaju ili zatvaraju oči pred nedozvoljenim radnjama koje imaju osobine zločina protiv čovečnosti Ibid, str. 104-105.

¹² Ibid, str. 104-105.

¹³ Ženevskim konvencijama usledila su dva dopunska protokola: vidi član 4 (2) (d) Drugog dopunskog protokola, kao i članove 51 (2), odnosno 13 (2)

protiv civila zabranjen i inkriminisan po Medjunarodnom humanitarnom pravu, kako je sadržano u ugovorima.¹⁴ Oba zabrana se proteže i u pogledu terorističkih akata upravljenih protiv civilnih objekata, istovremeno naglašavajući da su njome obuhvaćeni i borci - iako ne kao ratni zločini, nego kao zasebni zločini terorizma.

Objektivni element (*actus reus*) se manifestuje u svakom činu pretnji napadom na civile ili civilne objekte ili u primeni nekih drugih vidova zastrašivanja upravljenih na širenje straha i strepnje. Subjektivni element (*mens rea*) obuhvata nameru da se izvrši zabranjeni akt ili pretnju nasiljem protiv civila generalni umišnjaj. Uz to, da bi ovaj teroristički akt imao obeležja zločina, neophodan je još jedan mentalni element: nastojanje da dovede do širenja terora (straha, bojazni) među civilima. Taj dodatni element kod terorizma kao medjunarodnog zločina doseže pojam posebnog zločinačkog umišljaja (*dolus specialis*). U svetlu onoga "što je rečeno, širenje terora među civilima mora biti glavni cilj" zabranjenih dela ili pretnji nasiljem.¹⁵

2) Terorizam kao zločin protiv čovečnosti

Evo još jednog oblika manifestovanja terorizma kao medjunarodnog zločina. Ovog puta, kao zločine protiv čovečnosti. I opet, u raskrivanju ove dimenzije terorističkog delovanja (koja ga "uzdiže" na označeni stepen medjunarodnog karaktera zločinačkog delovanja, otkriva se, kao pravilnost - da bi se terorizam morao kvalifikovati kao medjunarodni zločin, mora da ispuni određene uslove:

prvo, da teroristički akti ne predstavljaju izolovane i sporadične slučajeve, već su obično deo neke šire celine, bilo zbog toga što su deo operacija šireg obima i sastoje se od teškog gaženja ljudskog dostojanstva (rasprostranjena praksa), ili povezani sistem vršenja nedozvoljenih radnji (sistematička praksa);

drugo, da teroristi znaju da su njihova zločinačka dela deo opšteg i sistematskog obrasca ponašanja, tj. da se takav zločin vrši uz saznanje da se čini kao deo operacija širokih razmera ili sistematske prakse.

treće, i dalje, da bi se teroristički akti mogli podvesti pod kategoriju zločina protiv čovečnosti, neophodno je da se oni ispolje

¹⁴ Vid. o tome opširnije: Ibid, str. 62-63, kao i 146.

¹⁵ Ibid, str. 146.

kao ubistva, istrebljivanje, mučenje, silovanje, progon - ili da spadaju u neka druga nečovečna dela.

Žrtve ovih zločina mogu biti civili ili ako su učinjena au toku oružanih sukoba, lica koja ne učestvuju (ili više ne učestvuju) u oružanim neprijateljstvima, kao i po međunarodnom običajnom pravu neprijateljski borci.¹⁶

Zaključićemo sa: teroristički akti su zabranjeni i moraju biti kažnjeni bez obzira na to da li su izvršeni za vreme rata ili u vreme mira (današnje međunarodno pravo ne zahteva vezu sa nekim oružanim sukobom).

3) Terorizam kao zaseban međunarodni zločin

Teroristički akti se mogu pojaviti i kao zasebni međunarodni zločini, pod uslovom da ispunjavaju sledeće kriterijume:

prvo, da njihove posledice nisu ograničene samo na jednu državu, već da prevazilaze državne granice, kako u pogledu lica koja u njima učestvuju, tako i u pogledu upotrebljenih sredstava i ispoljenog nasilja;

drugo, da se vrše uz pomoć neke druge države ili uz tolerisanje od strane države koja nije u stanju da iskoreni terorističku organizaciju, smeštenu na svojoj teritoriji ili se nalazi u nekoj drugoj državi;

treće, da je reč o pojavi koja predstavlja pretnju međunarodnom miru i bezbednosti, i postaje od posebnog interesa za celu međunarodnu zajednicu;

Sledeći, četvrti, kriterijum se sam nameće: da su teroristički akti veoma teški ili su velikih razmera.

Iz ovog ukazivanja, ne mogu se svi teroristički akti kao takvi klasifikovati kao zaseban međunarodni zločin. U suprotnom, obrazlažući neophodnost postojanja svih, gore navedenih elemenata, nedostatak samo jednog od njih eliminiše terorizam iz kategorije zasebnog međunarodnog zločina. U tim slučajevima, po svemu sudeći, treba da ovi akti budu "kumulativni", tj. da obuhvate sva četiri elementa ili da ispune sva četiri uslova. Otuda, ako se teroristički akti preduzimaju unutar jedne države (napr. Crvene Brigade u Italiji, ili ETA u Španiji...), krivična su dela kažnjiva po zakonima odnosne

¹⁶ Sasvim suprotno, po statutima Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (ICTY), Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu (ICTR) i Međunarodnog krivičnog suda, zločini protiv čovečnosti se mogu vršiti samo protiv civila. Cit. prema. Ibid, str. 147-148.

države. U slučaju, pak, da su se druge države obavezale posebnim ugovorima zaključenim s tim državama o saradnji u traganju, gonjenju i kažnjavanju izvršilaca terorističkih akata, one su dužne da u skladu sa tim i postupe.¹⁷ Nažalost, nacionalni sudovi primenjuju te ugovore selektivno, samo u retkim slučajevima. Najčešće, njihova primena podleže "čudljivosti" političkih interesa.

Kako je međunarodni terorizam zločin zabranjen (pre svega) običajnim pravom, svaka država zbog kršenja međunarodnih obaveza, ima "pravo i dužnost" da sve izvršioce koji se nadju na njenoj teritoriji izvede pred sud. Ovde je reč o onim obavezama koje se mogu nazvati obaveze prema zajednici. No, interes zajednice da se ove obaveze ispune pre je potencijalan nego stvaran. Veći broj država i dalje nastoji da rukovodjen isključivo sopstvenim interesima, pre intervenišu zbog kratkoročnih nacionalnih interesa nego da bi sprečile očigledno teško kršenje međunarodnog prava.¹⁸

Actus reus zločina terorizma je: 1) teroristički akti moraju predstavljati krivična dela u pretežnom broju nacionalnih zakonodavstava (napr. ubistvo, telesna povreda, otmica, uzimanje talaca, bombardovanje, mučenje, itd.) 2) širenje terora (straha, bojazni) mora biti njihov osnovni cilj (napr. zastrašivanje, pretnjama ili preduzimanjem nasilnih akcija protiv javnosti ili nekih grupa lica); 3) moraju biti politički, ideološki ili verski motivisani - tj. da se ne vrše zbog lične koristi.¹⁹

Što se tiče subjektivnog elementa (mens rea), praksa velikog broja država, nacionalni pravni sistemi i rezolucije mnogih međunarodnih organizacija se nalaze na liniji identičkog postupanja. Uz subjektivni element, neophodno je da postoji i specijalni umišljaj (dolus specialis) - koji se ispoljava u širenju terora među stanovništvom.²⁰

¹⁷ Vid. Rezoluciju Saveta bezbednosti UN od 12. septembra 2001. godine, br. 1368/2001 o terorističkim napadima na Njujork i Vašington.

¹⁸ Citirajmo, opet, Rezoluciju Saveta bezbednosti, koja poziva sve države da "zajedno i bez odlaganja rade na privodjenju pravdi izvršilaca, organizatora i pokrovitelja tih terorističkih akata... a smatraće se odgovornim i oni koji su pomagali, podržavali i štitili izvršioce, organizatore i pokrovitelje tih aktata." Ova preporuka je, kao što znamo, usledila posle terorističkih akata izvedenih 1. septembra 2001. u Njujorku, Vašingtonu (DK) i u Pensilvaniji!?

¹⁹ Ibid, str. 149.

²⁰ Ibid

Najzad, ova vrsta međunarodnog zločina može biti uperena protiv: civila i vojnog osoblja, ali i nekih drugih službenih lica (žrtve terorističkih akata).²¹

4) Vrste zločina terorizma zabranjene ugovorima

Najzad, ostala je da se objasni još jedna vrsta (u širem smislu te reči, jer se ovde radi o zasebnim vrstama) terorizma kao pravog međunarodnog zločina. Naime, da bi kompletirali sliku o terorizmu kao međunarodnom zločinu, ne možemo, a da se ne osvrnemo i na one terorističke akte koji su eksplicitno zabranjeni već pomenutim ugovorima o terorizmu.²² Shodno izloženom, a radi bližeg i jasnijeg omedjavanja pojma zločina terorizma, pošto se često kao pravi međunarodni zločini smatraju samo oni koji su predviđeni Međunarodnim običajnim pravom i kojima se vredjaju osnovne vrednosti utvrđene međunarodnim okolnostima i zasebne akte terorizma svrstati u kategoriju međunarodnih zločina. Reč je, o relevantnim ugovorima u ovoj oblasti koji, kao takvi imaju posebnu vrednost i van svoje strogo "ugovorne dimenzije" (jer se oslanjaju na običajna pravila, odnosno na njih ukazuju ili doprinose njihovom stvaranju).²³

Pregled stvavova koje prema definisanju glavnih aspekata zločina terorizma (regulisanje represije) zauzimaju pravni sistemi, očigledno pokazuje da, uprkos razlikama u pristupu, postoji jedinstveno mišljenje o načinu na koji se ovi kažnjavaju i gone. I to je ono što je bitno - i to afirmišu međunarodni ugovori o pojedinim vrstama terorizma. Zato oni predstavljaju nešto drugačije i više (od međunarodnog običajnog prava), tj. "korak napred" u pravcu sprečavanja i kažnjavanja tih zločina. Dakle, ovim ugovorima je učinjen pomak napred u stvaranju takve klime (uspostavljanjem koordinacije medju državama u inkriminisanju tih dela), koji treba da obezbedi da "nacionalne vlasti blagovremeno i efikasno kažnjavaju terorizam", odnosno da se države ugovornice jasno obavežu da na svojim teritorijama hapse, gone i privode pravdi učinioce terorističkih akata.²⁴

²¹ Države ugovornice mogu izvesti pred sud pritvoreno lice optuženo za "teška kršenja", bez obzira na njegovo državljanstvo, državljanstvo žrtve i mesto gde je do kršenja došlo - načelo univerzalne nadležnosti.

²² Upravo, počev od 1970-ih, niz ugovora protiv terorizma je doprinelo inkriminisanju novog međunarodnog zločina - TERORIZMA.

²³ A. Kaseze, op.cit. str. 150

Tendencija je jasna i ona bi trebalo da obezbedi smernice za buduće akcije. Nažalost, saradnja medju državama u borbi protiv zločina terorizma je u porastu, ali je još, uvek ograničena. Naročito je za žaljenje što obaveza gonjenja i kažnjavanja tih zločina nije poverena nijednom međunarodnom telu.

III TRI MODELA FUNKCIONISANJA

Opšte: poredjenje

Da li su postojeća zakonodavna rešenja odgovarajuća i da li ih treba menjati i dopunjavati, odnosno - da li se u okviru postojećih inkriminacija u našem krivičnom zakonodavstvu mogu uspešno suzbijati ovakva delovanja ili su, pak, neophodne odgovarajuće zakonske intervencije?

Davanje konačnih odgovora na postavljeno pitanje, kroz potpunu analizu krivičnih dela terorizma u jednom širem smislu je nemoguće. Drugim rečima, mi smo se, po nekakvom ličnom izboru, čija se osnova može uočiti, na početku odlučili da obuhvatimo samo po jedan njegov deo, ali na način koji će obezbediti tj. isprovocirati nove dileme o vrstama i načinima borbe protiv terorizma.

U skladu sa pomenutim, različite države kroz različite koncepte nude i raznovrsna rešenja u pogledu pitanja - da li terorizam regulisati specijalnim ili opštim krivičnim zakonodavstvom?

Najpre, polazište u razmatranju odgovora na postavljeno pitanje, locirano je na područje mogućih načina u propisivanju ove inkriminacije. I odmah da kažemo da uporedna zakonodavstva nude različita rešenja u tom pogledu:

- 1) sopstveno (posebno) biće;
- 2) nabiranje drugih krivičnih dela (uz eventualno uslovljavanje postojanjem nekog subjektivnog elementa);
- 3) mešovito rešenje.²⁵

Rešenja su, raznovrsna, s tim što je veći broj država koje su poslednjih godina značajno ugrožene terorizmom donelo posebne zakonske propise u oblasti materijalnog i procesnog prava, u oblasti prava za izvršenje krivičnih sankcija i u policijskom pravu. Naime, u akciji prevazilaženja postojeće krajnje nezavidne, deprimirajuće situacije u kojoj su se našle, određene države su pred realnom opasnošću od terorizma i stvaranja najboljih mogućnosti krivičnog prava u njegovom suzbijanju odlučile da donošenjem posebnih

²⁵ Z. Stojanović: op.cit. str. 12

zakonskih propisa obuhvate celokupni kriminalni sadržaj terorizma, s tim da se organima krivičnog gonjenja, organima reda, tužilaštvu ili nekom drugom državnom organu daju posebna ovlašćenja i nadležnosti u postupanju prema teroristima. Na liniji ovakvog postupanja nalaze se sledeća zakonodavstva: Francuske, koja je donela Protiv-razbijački zakon, Velike Britanije sa svojim Privremenim zakonom o sprečavanju terorizma. Ovu tendenciju prate i SAD koje su 1996. godine, donele Zakon o antiterorističkim dejstvima i smrtnoj kazni. Poznato je da je ovakav pristup dosledno sproveden i u španskoj i italijanskoj legislativi.

To bi bilo prvo rešenje.

Drugo rešenje je - nema specijalnog zakona koji bi "pokrio" osnovne i posebne delikte iz ove grupe krivičnih dela. Zakonodavac je ovde, upravo sa namerom da prati svetske trendove u legislativnoj borbi protiv terorizma, pošao putem prilagođavanja postojećeg instrumentarija aktuelnim potrebama uspešnog suzbijanja terorističkog delovanja. U tom smislu, on vrši određene inovacije (nešto menja, a nešto dopunjava) u ubeđenju da će takvi zahvati i u takvoj meri moći da odgovore urgentnim zahtevima odbrane društva od terorizma.

Ovakav koncept je prisutan i kod nas.

Član 312. KZRS samo na prvi pogled ostaje u granicama istog suštinskog određenja značenja krivičnog dela terorizma. Međutim, u nešto užem i specifičnom značenju, opis ovog krivičnog dela značajno je osvežen tj. u bitnom dopunjen pa time u jednom širem smislu i promenjen.²⁶ Naime, prema ovakvoj novoj skici, radnja izvršenja odnosno krivičnog dela obogaćena je posebnim oblicima otmice i pretnjom posebnom, specijalnom vrstom ekološkog kriminaliteta, preciznije - pretnjom upotrebe nuklearnog, hemijskog, bakteriološkog ili drugog sličnog sredstva.²⁷

²⁶ Radi ilustracije, navodimo član 384. Predloga KZ iz 2000: "Ko u nameri ugrožavanja bezbednosti ili ustavnog uređenja SRJ ili republike članice izazove eksploziju ili požar ili preduzme druge opšte-opasne radnje ili izvrši otmicu nekog lica ili drugi akt nasilja ili prei preduzimanjem kakve opšte-opasne radnje ili upotrebom nuklearnog, hemijskog, bakteriološkog ili drugog opšte-opasnog sredstva čime može da izazove osećanje straha ili nesigurnosti kod građana".

²⁷ Time je naš zakonodavac, na svoj način postupio u skladu sa svetskim trendovima koji egzistiraju na planu najodlučnijeg suprotstavljanja ovoj izuzetno opasnoj pojavi. Zakon o izmenama i dopunama KZ iz septembra 2009. godine, članom 128. radnji izvršenja ovog krivičnog dela dodaje i "uzimanje talaca ili samovoljno lišavanje slobode i određuje kaznu zatvora u rasponu od pet (prethodno - tri) do petnaest godina. Službani glasnik RS 20/09.

Treće, moglo bi se reći - rešenje "negde na sredini" ili ako hoćemo, kompromisno rešenje (koje je u osnovi neprihvatljivo) pristupa ovom pitanju tako što sva krivična dela terorizma izdvaja u posebnu glavu (pozicije prihvaćene u veoma malom broju zakonodavstava). Dakle, nema posebnih zakona, ali ima posebnih glava. Ne treba dokazivati da je takav stav neprihvatljiv iz jednostavnog razloga što se krivična dela terorizma, podrazumevajući tu i samo krivično delo iz člana 312, teško mogu podvesti samo pod jedan grupni zaštitni objekt što je tradicionalni kriterijum za konstrukciju, odnosno sistematiku posebnog dela.²⁸

ZAKLJUČAK

Okvir efikasnog rata protiv terorizma, iako se interpretira na različite načine (tj. iako postavlja izvesna ograničenja i spolja nametnuta usmerenja) pokazuje jasno, "kao na dlanu", kako ovaj problem zadobija dodatnu težinu u svojoj praktičnoj primeni. Ispalo je da je veliko dostignuće međunarodnog prava u Dvadesetom veku u tome što je njegovo formalno prihvatanje na svetskoj sceni, postalo potpuno neprimereno sadašnjem, aktuelnom trenutku. Očigledno, takvo razumevanje čini nužnim razlikovanje situacija u kojoj postupaju različite države (na pr. američka vlada koja je zaključila da se nalazi u ratu sa Al Kaidom, odnosno sa Irakom - za koga se smatra da stoji iza ovih terorističkih napada, ne oslanjajući se, pritom, ni na ustavom predviđene procedure, niti na ono što zahteva međunarodna zajednica / UN / da najpre pokušaju da se iskoriste sva moguća sredstva za postizanje mirnog rešenja).

Terorizam je postao globalni problem.

Očekivati reciprocitet, tj. na jednu globalnu mrežu udariti drugom - antiterorističkom globalnom mrežom je jedini oblik reagovanja koji može da da odgovarajuće rezultate. Nažalost, međunarodna zajednica je neprestano razapeta između priznanja specifičnog karaktera izazova sa kojim se poslednjih godina suočava i insistiranja na tome da njen odgovor uzme oblik globalizovane antiterorističke koalicije.

²⁸ Z. Stojanović: Terorizam i srodna krivična dela, Terorizam i srodna krivična dela - teorija i praksa, Beograd 1998, str. 13.

Dragana Petrović, Ph.D.

Institute of Comparative Law,
Belgrade

THREE MODELS OF THE INTERNATIONAL TERRORISM CRIME

Terrorism is a problem that has been shaking the international community for years. Everyone is fully aware of the need for international cooperation in combating terrorism; everyone is aware of the need to adopt an international convention that would be scrupulously observed by all countries in the world. However, it is no secret that this, indispensable, level of cooperation often fall shorts.

Why is that so?

It seems this question, firstly, has to do with some historical and political processes linked to distant and not so distant past (in particular the period of the last thirty years), and also given the political and economic changes and regional integration and world globalization processes that are also taking place, "rather unfortunately", in this geographic area.

Key word; terrorism; historical and political processes; economic changes; globalization